

Ladislav Feierabend (foto: NA)

Marný boj o zachování agrární strany

Působení Ladislava Feierabenda v zahraničním odboji (1940–1945)

PETR ANEV

Ladislav Feierabend patří k politikům, kteří se podíleli na domácím i na zahraničním protinacistickém odboji. Po vypuknutí druhé světové války zasedal v protektorátní vládě a zároveň působil v odbojové organizaci Politické ústředí (PÚ). Po jejím rozkrytí dramaticky uprchl z protektorátu do zahraničí, stal se členem československé exilové vlády v Londýně a hrál v ní velkou roli. Jako člen agrární strany se ale v roce 1945 do osvobozené republiky slavnostně vrátit nemohl.¹

 Ladislav Karel Feierabend (14. června 1891 – 15. srpna 1969) byl významný český národohospodář a politik. Pocházel z Kostelce nad Orlicí a vystudoval práva na české univerzitě v Praze. Absolvoval studijní pobyty v anglickém Oxfordu a švýcarském Neuchâtelu. Působení v zahraničí a získané jazykové znalosti se mu měly později v exilu hodit. Od roku 1917 působil v zemědělském druž-

stevnictví, postupně se stal ředitelem Kooperativy – nákupní jednoty hospodářských družstev a v roce 1934 předsedou Československé obilní společnosti. Vstoupil do agrární strany a jako vlivný činitel byl opakovaně zván na schůze jejího předsednictva. V říjnu 1938 se stal ministrem zemědělství a působil i v protektorátní vládě.²

Vedle toho patřil do nejvyššího vedení PÚ a reprezentoval v něm

agrárníky. Po zatčení dalšího čelného představitele této odbojové organizace Ladislava Rašína se Feierabend ocitl v ohrožení a rozhodl se z protektorátu uprchnout. Rodinu musel nechat doma, útěk s ní by byl zřejmě neúspěšný. Jeho manželka Hana a otec Karel Feierabend část války strávili v koncentračních táborech, věznění ale přežili, byť otec brzy po osvobození zemřel. Zatčení se naopak vyhnuly Feierabendovy děti – syn Ivo a dcera Hana.³ Ivo se později vyjádřil, že rodina otci jeho rozhodnutí nezazlívala, byla na něj hrdá a držela pohromadě.⁴ Feierabend do zahraničí uprchl s pomocí domácího odboje. Z Prahy odjel 22. ledna 1940 a jako topič vlaku se dostal na Slovensko. Se štěstím dále pronikl přes Maďarsko do Jugoslávie, kde už byl celkem v bezpečí. Po absolvování pětidenní cesty lodí ze Splitu do Marseille se dostal do Francie. Dne 25. února po

1 O Feierabendově činnosti v letech 1938–1948, kdy byl na vrcholu kariéry, vypovídají jeho obsáhlé paměti. Byly publikovány v poúnořovém exilu, první domácí vydání viz FEIERABEND, Ladislav Karel: *Politické vzpomínky I–III*. Atlantis, Brno 1994–1996. Feierabendem se zabývá také HAVRÁNEK, Martin: *Osud člověka v dějinách. Ladislav Karel Feierabend*. Bakalářská práce. Západočeská univerzita v Plzni, Plzeň 2018. Tato práce je ale postavena především na zmíněných memoárech. Agrárnímu politikovi se věnují různé texty řešící dílčí etapy jeho života, Feierabendovu činnost ve funkci ministra zemědělství v letech 1938–1940 například popisuje FIALKA, Jiří – ANEV, Petr: *Ministerstvo zemědělství 1938–1989*. ÚSTR, Praha 2023, s. 21–40.

2 Základní životopisné údaje dle TOMEŠ, Josef a kol.: *Český biografický slovník XX. století, I. díl*. Paseka, Praha – Litomyšl 1999, s. 303; MAKARIUSOVÁ, Marie a kol.: *Biografický slovník českých zemí Ep–Fe, sešit 16*. Historický ústav AV ČR – Academia, Praha 2013, s. 90–91; Hoover Institution Archives, Stanford University (HIA), Ferdinand Peroutka papers, box 1, folder 3, dopis Feierabenda Peroutkovi z 2. 6. 1953.

3 KUBELKOVÁ, Radka: Dramatické osudy ministra Feierabenda a jeho rodiny, vězněné v Terezíně, Ravensbrücku a Dachau. In: *Terezínské listy. Sborník Památníku Terezín*, 2014, č. 42, s. 11–18.

4 *Paměť národa*, sbírka rozhovorů, rozhovor s Ivem Feierabendem – viz pametnaroda.cz/cs/feierabend-ivo-20100730-o (citováno 1. 10. 2024).

Agrární strana

Oficiálně se nazývala Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu a od počátku první republiky byla největší československou politickou stranou. Pod vedením svého dlouholetého předsedy Antonína Švehly se stala hlavní silou meziválečných vládních koalic. Zastupovala zájmy různých vrstev venkovského obyvatelstva, patřila k občanskému táboru, ale spolupracovala i se socialisty. Tradičně obsazovala post premiéra a ve svých rukou měla některá vlivná ministerstva. Za druhé republiky vplynula do Strany národní jednoty, mnohé organizace a instituce spjaté s agrární stranou ale přežily a členové hnutí se k jejím idejím dále hlásili.

více než měsíci dorazil vlakem do zatím ještě svobodné Paříže.⁵

ROZPORY V ZÁPADNÍM EXILU

Pro pochopení Feierabendova počínání v exilu je nutné stručně nastínit dosavadní vývoj československého zahraničního odboje. Do jeho čela se postavil Edvard Beneš a postupně v něm sílila levice. Agrárníky v exilu zastupoval bývalý premiér Milan Hodža, který vlast opustil krátce po Mnichovu. Beneš v odboji projevoval větší cílevědomost a Hodža, který nebyl tak vytrvalý v práci a musel se rovněž potýkat se zdravotními problémy, jím byl zastíněn.⁶ Blízko k agrární straně měl slovenský diplomat Štefan Osuský, vyslanec Československa ve Francii. Po okupaci 15. března 1939

odmítl nacistům legaci vydat a domníval se, že má díky tomu větší nárok na hájení československé věci než prezident Beneš, který se svého úřadu po mnichovské konferenci vzdal. Do pádu Francie v červnu 1940 měl Osuský silnou pozici, těšil se přízni francouzských politiků.⁷

Agrárníků české národnosti v exilu příliš nenacházíme, nejvýznamnějším z nich byl Feierabend. Na zahraničním odboji se podílel i Slovák Juraj Slávik, který byl za první republiky ministrem vnitra,⁸ od agrárníků se ale postupně odkláníl a počátkem roku 1944 vstoupil jako hospitant do národně socialistické organizace.⁹

Po vypuknutí války začali českoslovenští představitelé usilovat o vytvoření exilové vlády. Jednání o ní probíhala hlavně mezi Benešem

a Osuským, panovaly však mezi nimi rozpory.¹⁰ Exil byl v první fázi války formálně nestranický, ale ve skutečnosti v něm od počátku existovaly různé názorové skupiny a stranické frakce.¹¹ Pokusy o vytvoření vlády prozatím skončily neúspěchem. Zatímco Benešův tábor se stavěl proti přílišnému vlivu Osuského, Benešovi bylo vytýkáno, že znemožnil vytvoření vlády jenom proto, že v ní sám nezasedal.¹² Francie a Velká Británie československému exilu umožnily, aby si na podzim 1939 vytvořil Československý národní výbor (ČNV). Ten měl oficiálně reprezentovat Čechy a Slováky v emigraci. Ve výboru zasedli Beneš, generálové Sergěj Ingr a Rudolf Viest, lidovec Jan Šrámek, národní socialista Hubert Ripka, dále se v něm po určitých sporech objevil Osuský, kromě něj také Slávik a národohospodář Eduard Outrata.¹³

V ČNV naopak chyběl Milan Hodža, který stál od počátku exilu stranou, a to i přesto, že západní velmocí si přály společný postup českých a slovenských představitelů.¹⁴ Hodža, Osuský a někteří další Slováci v emigraci 10. října 1939 zformulovali *Memorandum o slovenské otázce*. V něm se stavěli za slovenskou autonomii, které se Beneš bránil.¹⁵

5 FEIERABEND, Ladislav Karel: *Politické vzpomínky I*, s. 275–306.

6 K Hodžovi za druhé světové války více LUKÁČ, Pavol: *Milan Hodža v zápase o budoucnost střední Evropy v letech 1939–1944*. Veda, Bratislava 2005 a KUKLÍK, Jan – NĚMEČEK, Jan: *Hodža versus Beneš. Milan Hodža a slovenská otázka v zahraničním odboji za druhé světové války*. Karolinum, Praha 1999.

7 Různým způsobem jeho působení v exilu hodnotí MICHÁLEK, Slavomír: *Diplomat Štefan Osuský*. Veda, Bratislava 1999, s. 93–178 a KŘEN, Jan: *Do emigrace. Buržoazní zahraniční odboj 1938–1939*. Naše vojsko, Praha 1963, s. 402–405.

8 K jeho činnosti v Paříži a v Londýně za války více MICHÁLEK, Slavomír a kol.: *Juraj Slávik Neresnický. Od politiky cez diplomaciu po exil (1890–1969)*. Prodama, Bratislava 2006, s. 201–225.

9 FEIERABEND, Ladislav Karel: *Politické vzpomínky II*, s. 154.

10 *The National Archives* (TNA), Foreign Office – General Correspondence from 1906–1966 (FO 371), 22899, Czechs and Slovaks. Memorandum on conversations with Dr. Beneš, Dr. Milan Hodža, and M. Jan Masaryk on September 19th–20th, 1939.

11 Protibenešovská opozice je přehledně popsána v KUKLÍK, Jan – NĚMEČEK, Jan: *Proti Benešovi! Česká a slovenská protibenešovská opozice v Londýně 1939–1945*. Karolinum, Praha 2004.

12 TNA, FO 371, 24287, M. Hodža's Ultimatum to the Czecho-Slovak National Committee; tamtéž, Conversation with Dr. Hodža about his rival Czecho-Slovak National Council.

13 *Archiv Ústavu T. G. Masaryka* (AÚTGM), f. Edvard Beneš, oddíl II, Čs. státní zřízení v zahraničí, k. 226, sign. 38-27-2, dopis Osuského Daladierovi z 13. 11. 1939; tamtéž, radiogram domů o ustavení Národního výboru.

14 HODŽA, Milan: *Federácia v strednej Európe a iné štúdie*. Kalligram, Bratislava 1997, s. 30.

15 KUKLÍK, Jan – NĚMEČEK, Jan: *Hodža versus Beneš*, s. 50–51.

Hodža a Osuský dosud neměli příliš vřelé vztahy, v době jednání o Národním výboru ale hájili stejné priority a postupně se sbližovali. Osuský si Hodžovu účast ve výboru přál, ten ovšem zůstával k vyslanci i k celému jednání rezervovanější. Své vyloučení z vedení odboje ale rozhodně přivodit nechtěl.¹⁶ V první fázi exilu představovali Hodža s Osuským hlavní Benešovy konkurenty a prezident se bránil tomu, aby v zahraničním odboji získali rozhodující slovo. Reprezentativní ale mohl Benešův exil zůstat jedině v případě angažování obou slovenských představitelů.

Dne 22. listopadu 1939 se ustavila Slovenská národní rada. Působili v ní Hodža, jeho syn Fedor a představitel evangelické Slovenské národní strany Ján Paulíny-Tóth. Slovenská národní rada poslala 5. prosince ČNV dopis, v němž mu nabízela spolupráci.¹⁷ Hodža proti Benešovu vedení zahraničního odboje organizoval opozici, vzhledem k neúčasti v Národním výboru ale příliš jiných možností při prosazování své politické linie neměl.

Na začátku roku 1940 se Hodža odhodlal k zásadnímu kroku. Během ledna vznikla radikálně pravicová Česká národní rada, v níž zasedal bývalý poslanec Národní ligy František Schwarz, radikální národní demokrat Karel Locher a dřívější komunista a později velký odpůrce bolševiků Vladimír Ležák-Borin. Protibenešovská opozice se brzy spojila. Hodžova Slovenská národní rada a Česká národní rada vytvořily Česko-Slovenskou národní radu. V jejím čele stanul Hodža, funkci místopředsedy obsadil Schwarz. Utváření rady se účastnil v roli

Ministr zemědělství Ladislav Feierabend ve společnosti předsedy protektorátní vlády Aloise Eliáše (vpravo) a ministra sociální a zdravotní správy Vladislava Klumpara (zády) 1. ledna 1940, tedy krátce před svým útekem z protektorátu (foto: ČTK)

Edvard Beneš (první zleva) a Štefan Osuský (druhý zprava) s představiteli Anglo-americké tiskové asociace v říjnu 1939 (foto: ČTK/AP)

pozorovatele sociální demokrat Bohuslav Ečer. Česko-Slovenská národní rada ostře kritizovala

Beneše a ČNV. Odboj nechtěla rozbíjet, proto žádala, aby byl Národní výbor doplněn některými jejími

¹⁶ KŘEN, Jan: *V emigraci. Západní zahraniční odboj 1939–1940*. Naše vojsko, Praha 1969, s. 368–371.

¹⁷ TNA, FO 371, 38932, Osuský -v- Beneš & another, Second Day, s. 7; KUKLÍK, Jan – NĚMEČEK, Jan: *Hodža versus Beneš*, s. 57.

Feierabendův diplomatický pas (foto: NA)

členy.¹⁸ V následném hovoru Beneš Hodžovi jeho počínání vytýkal a tvrdil, že se tímto krokem obklopil „ošusty“.¹⁹ Hodžův postup odmítali i britští představitelé. Historik Robert William Seton-Watson mu v dopise z 19. února 1940 sděloval, že jsou jeho noví spolupracovníci nepřijatelní. Hodža v odpovědi tvrdil, že ČNV není reprezentativní. Beneš podle slovenského agrárníka odmítl kompromis různých směrů v exilu. V nárazce na slavného britského premiéra Hodža uváděl, že jeho političtí přátelé nejsou Disraeliové, Slovensku a republice ale v rámci svých sil slouží.²⁰ Česko-Slovenská národní rada významu ČNV

nedosáhla. Zaznamenala některé dílčí úspěchy, ale svůj vliv postupně ztrácela.²¹

FEIERABENDŮV PŘÍKLON K BENEŠOVI

Mezitím, co v exilu došlo k těmto událostem, objevil se v něm Feierabend. Jak Hodža, tak Beneš s ním chtěli mluvit. V Paříži Feierabend nejdříve opakovaně hovořil s agrárním stranickým kolegou,²² poté se ale k Hodžově opozici nepřidal a podřídil se Benešovi.²³ Mimořádně tajná zpráva ze 4. března 1940, kterou sepsal jeden z Benešových

stoupenců, informovala prezidenta o rozmluvě Feierabenda s Hodžou a jejich roztržce. Dle svého svědectví měl Feierabend Hodžovi vytknout, že po 15. březnu 1939 na rozdíl od Beneše nevystoupil, aby se ohradil proti okupaci. Hodža se hájil, že „v té době byl vážně nemocen a upoután na lůžko.“ Feierabend namítl, že měl přesto vystoupit. Hodža pak řekl: „Děkuji, že jste tak upřímně vyslovil své názory. To mi stačí. Děkuji.“ Podal Feierabendovi ruku a odešel. Ten měl následně výčitky svědomí. Zpráva připomínala, že Feierabend šel poté za Osuským, který ho ale nepřijal. Zdůrazňovala, že Hodža se na Feierabenda těšil.²⁴ Osuského odmítavé stanovisko k Feierabendovi vycházelo nepochybně z toho, že postupoval společně s Hodžou. Prál si, aby byl Hodža přijat do ČNV,²⁵ a když se k němu český národohospodář nepřidal, oba Slováky to zklamalo. Agrárníkům v exilu jistě uškodilo, že nepostupovali jednotně. Každý z nich svůj boj s Benešem a jinými politickými soupeři časem prohrával. Feierabend v roce 1940 podpořil jednotu exilu, ovšem organizovanou v intencích Benešova vedení, a pro kompromis mezi Benešem a Hodžou se nevyslovil.

Dne 9. března 1940 proběhl rozhovor mezi Benešem a Feierabendem. Zaznamenal ho prezidentův kancléř Jaromír Smutný. Feierabend přinesl vzkazy od vůdců nejsilnějších prvorépublikových stran, sociálního demokrata Antonína Hampla a agrárníka

- 18 KUKLÍK, Jan - NĚMEČEK, Jan: *Hodža versus Beneš*, s. 65-72; OTÁHALOVÁ, Libuše - ČERVINKOVÁ, Milada (eds.): *Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943. Sv. I.* Academia, Praha 1966, dokument č. 48, s. 74-75. K pravicovým radikálům více TNA, Security Service - The Security Service: Personal Files (KV 2), 2482-2486.
- 19 OTÁHALOVÁ, Libuše - ČERVINKOVÁ, Milada (eds.): *Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943. Sv. I.*, dokument č. 107, s. 136-137.
- 20 SETON-WATSON, Robert William: *Documents. Dokumenty 1906-1951 I.* Ústav T. G. Masaryka - Matica slovenská, Praha - Martin 1995, s. 579-582.
- 21 KUKLÍK, Jan - NĚMEČEK, Jan: *Hodža versus Beneš*, s. 72-83.
- 22 TNA, FO 371, 24 287, Dr. Feierabend's Views on the Beneš-Hodža Dissensions.
- 23 Skutečnost, že se nepřiklonil ke svému bývalému stranickému kolegovi, vyzdvihuje i BRANDES, Detlef: *Exil v Londýně. 1939-1943.* Karolinum, Praha 2003, s. 38.
- 24 Zpráva dle OTÁHALOVÁ, Libuše - ČERVINKOVÁ, Milada (eds.): *Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943. Sv. I.*, dokument č. 56, s. 81; Feierabendovo svědectví dle FEIERABEND, Ladislav Karel: *Politické vzpomínky I*, s. 309-313.
- 25 AÚTGM, f. Edvard Beneš, oddíl II, osobní složky, k. 227, sign. 38-27-7, stanovisko vyslance Dra Osuského k textu dopisu z 6. 3. 1940.

Rudolfa Berana, a ve shodě s nimi souhlasil s vedením zahraničního odboje. Z domácích agrárních činitelů obhajoval Berana a kriticky se stavěl k Františku Chvalkovskému a Josefu Černému. Hampl a Beran si prý mysleli, že nemůže dojít k návratu stranického rozvrstvení národa ještě nějakou dobu po skončení války.²⁶ Po příchodu Feierabenda do Francie ho chtěl Beneš jmenovat do ČNV. To mělo omezit vliv Hodži a Osuského.²⁷ Feierabend se v emigraci sešel i s dalšími činiteli. Národní socialista Prokop Drtina se o setkání s ním zmínil ve svých pamětech. Drtina nesouhlasil s tím, že do svého útěku Feierabend setrval v protektorátní vládě. Dal mu to zřetelně najevo a byl k němu odměřený, i když k němu jinak pociťoval sympatie. Postupně se jejich vztah zlepšoval. Drtina nicméně podotýkal, že byl Feierabend trochu zahleděný do sebe.²⁸

Feierabendovy postoje v záznamu ze 16. března 1940 shrnoval britský zástupce u československých exilových orgánů Bruce Lockhart. Agrární národohospodář vyjádřil názor, že jen blázen se mohl obklopit takovou skupinou darebáků, která zasedá v Hodžově Národní radě. Dle Feierabenda mu o ně ovšem nešlo, chtěl se pomocí rady prosadit sám. Dále uváděl, že bylo chybou, že se Hodža nedostal hned na začátku do ČNV. Nyní prý zašel daleko, ale Feierabend se bude snažit o usmíření znepřátelených

skupin exilu. Lockhart si na závěr poznamenal, že Hodža Feierabenda v politických otázkách považuje za dítě.²⁹

MINISTREM EXILOVÉ VLÁDY

Během června 1940 byla poražena a okupována Francie. Feierabend před nacisty včas unikl do Anglie, kam se přepravil lodí z Bordeaux. Zatímco dosud žil v Paříži, následujících pět let přebýval až do konce války v Beckenhamu na okraji Londýna. Bydlel u svého známého, diplomata Viktora Jansy a jeho rodiny.³⁰ Pod vedením nového premiéra Winstona Churchilla uznala Velká Británie v červenci 1940 československou prozatímní vládu.³¹ To posílilo Benešovu pozici v zahraničním odboji. Jmenoval kabinet, který měl třináct členů a jehož složení nebylo pro agrárníky moc příznivé. Vedl ho lidovec Jan Šrámek, agrárikům už napříště premiérský post nepatřil. Z členů vlády měli nějaký vztah k agrárnímu hnutí státní ministři (tedy ministři bez portfeje) Ladislav Feierabend a Štefan Osuský a ministr vnitra Juraj Slávik. Ostatní členové vlády pocházeli většinou z řad levice.³² Deníky účastníka zahraničního odboje a Feierabendova přítele Jana Opočenského dosvědčují, že do vlády byl agrární národohospodář Benešovým táborem tlačen. Říkali mu, že poruší „národní kázeň“, pokud funkci ministra odmítne.³³

Agrární premiér z let 1935–1938 Milan Hodža (foto: APS)

Vstupem do vlády Feierabend potvrdil své zapojení do Benešova exilového vedení. Upřednostnil ho před společným postupem s čelnými agrárními činiteli. Proti levici ve vládě v budoucnu otevřeněji vystupoval Osuský, s ostatními ministry se ale dostával do čím dál větších sporů.³⁴ Pro příklon k Benešovi měl jistě Feierabend některé důvody, například udržení jednoty exilového vedení, v pamětech se mu ale o své politické linii příliš psát nechtělo. Prosazoval interpretaci, že byl spíše národohospodář než politik, věřil, že exil má zůstat

26 OTÁHALOVÁ, Libuše - ČERVINKOVÁ, Milada (eds.): *Dokumenty z historie československé politiky 1939–1943. Sv. II.* Academia, Praha 1966, dokument č. 386, s. 517–518.

27 OTÁHALOVÁ, Libuše - ČERVINKOVÁ, Milada (eds.): *Dokumenty z historie československé politiky 1939–1943. Sv. I,* dokument č. 55, s. 80–81.

28 DRTINA, Prokop: *Československo můj osud. Kniha života českého demokrata 20. století I-2.* Melantrich, Praha 1991, s. 594.

29 TNA, FO 371, 24287, Dr. Feierabend's Views on the Beneš-Hodža Dissensions.

30 FEIERABEND, Ladislav Karel: *Politické vzpomínky I*, s. 361–364; FEIERABEND, Ladislav Karel: *Politické vzpomínky II*, s. 13; KUBELKOVÁ, Radka: *Dramatické osudy ministra Feierabenda a jeho rodiny, vězněné v Terezíně, Ravensbrücku a Dachau*, s. 13.

31 Více k tomuto procesu TNA, FO 371, 26394, TNA, Foreign Office: Confidential Print Poland (FO 417), 42, Viscount Halifax to Dr. Benes. July 21, 1940.

32 OTÁHALOVÁ, Libuše - ČERVINKOVÁ, Milada (eds.): *Dokumenty z historie československé politiky 1939–1943. Sv. I,* dokument č. 100, s. 121–122.

33 ČECHUROVÁ, Jana - KUKLÍK, Jan - ČECHURA, Jaroslav - NĚMEČEK, Jan (eds.): *Válečné deníky Jana Opočenského.* Karolinum, Praha 2001, s. 22–25.

34 K činnosti Osuského v rámci vlády více NĚMEČEK, Jan - ŠTOVÍČEK, Ivan - NOVÁČKOVÁ, Helena - KUKLÍK, Jan (eds.): *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně I. (1940–1941).* Historický ústav AV ČR - Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Praha 2008.

Ministr Ladislav Feierabend za pracovním stolem (foto: NA)

nestranný.³⁵ Jeho memoáry jsou ve srovnání s jinými hodnověrné, ale ani jim se nedá ve všem věřit. Jinde se Feierabend za politického činitele bez váhání označoval. V životopise, který načrtl v dopise Ferdinandu Peroutkovi z 2. června 1953, se hájil, že není socialista, což mu vytykala část agrárníků v poúnorovém exilu. Feierabend píše, že se nacházel v úzkém kruhu spolupracovníků zesnulého předsedy Antonína Švehly. Velmi často navrhoval hospodářskou politiku strany a právem byl pokládán za jednoho z nejvlivnějších agrárních politických činitelů, stranu reprezentoval i v západním exilu.³⁶

V říjnu 1940 byla prezidentem Benešem jmenována Státní rada, která měla sloužit jako jakýsi kvazi

parlament. Nemohla odvolat vládu, ale určitý význam se jí přece jen přikládal. V jejím čele stanul sociální demokrat Rudolf Bechyně. Kromě členů vlády, kteří ve Státní radě neměli hlasovací právo, do ní bylo jmenováno devatenáct exilových činitelů. Dle líčení Feierabenda mezi nimi dominovali sociální demokraté a národní socialisté, zato k agrárníkům patřil jen jeden – Milan Hodža.³⁷ Na základě předchozího jednání s Benešem se stal místopředsedou Státní rady.³⁸ Komunistické dějiny československého exilu z pera Bohuslava Laštovičky nezastoupení agrárníků nezdůrazňují, ale složení nastíněné Feierabendem víceméně potvrzují.³⁹ Agrární pozice posílil jen bývalý poslanec Ján Lichner, který v září zaujal post státního

ministra. Feierabend připomínal, že Hodža měl Benešovi při ustavování Státní rady prezentovat pět agrárních kandidátů, mimo jiné bývalého člena výkonného výboru strany Josefa Čapka, diplomata Karla Mečíře a rolníka Emanuela Sahánka. Nejednalo se o lidi až tak významné, o jejich agrárním přesvědčení se ale nedalo pochybovat. Beneš ovšem nikoho z nich nejmenoval. Hodža se zasedání Státní rady do budoucna neúčastnil. Agrárníci v ní zůstali prakticky bez zastoupení,⁴⁰ což jejich pozici podlamovalo.

Po zapojení Sovětského svazu do války se k Feierabendovi 31. července 1941 dostal Paulíny-Tóth a „oznámil mu se strany dra Hodži, že Hodža prý vidí, jak oni všichni opouští správné stanovisko v řadě věcí, že prý vláda a oni všichni se orientují nyní jen na Rusko, opouštějí správnou orientaci západní a britskou, a on že tudíž musí si rezervovat svůj postup a své stanovisko. Feierabend sám prý podlehl tomuto směru, přijímá řadu názorů rázu kolektivistického ve svých hospodářských diskusích, atd. Feierabend mu odpověděl, že všechno to je nesmysl, že my děláme politiku, která bere stejně zřetel na Východ jako na Západ, jak tomu bylo ostatně i dříve.“⁴¹

Agrární národohospodář se domníval, že kolektivizace v osvobozeném Československu proběhne v podobném duchu jako po první světové válce. Připomínal, že Hodža dříve sám hájil řízenou ekonomiku. Ten ovšem vyjadřoval přesvědčení o nemožnosti trvalého společného postupu západních demokracií a komunistického

35 Například FEIERABEND, Ladislav Karel: *Politické vzpomínky II*, s. 110–112.

36 HIA, Ferdinand Peroutka papers, box 1, folder 3, dopis Feierabenda Peroutkovi z 2. 6. 1953.

37 FEIERABEND, Ladislav Karel: *Politické vzpomínky II*, s. 44–49.

38 TNA, FO 371, 24288, Record of Conversation with Dr. Beneš on his Negotiations with M. Hodža for the Establishment of Czecho-Slovak Unity.

39 LAŠTOVIČKA, Bohuslav: *V Londýně za války. Zápasy o novou ČSR 1939–1945*. Svoboda, Praha 1978, s. 95–96.

40 FEIERABEND, Ladislav Karel: *Politické vzpomínky II*, s. 242; NĚMEČEK, Jan – ŠTOVÍČEK, Ivan – NOVÁČKOVÁ, Helena – KUKLÍK, Jan (eds.): *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně I*, s. 73 a 169.

41 AÚTGM, f. Edvard Beneš, oddíl II, osobní složky, k. 191, sign. V181-SA5/1, záznam z rozhovoru ohledně dra Hodži.

Ruska. Dne 31. července 1941 měl sdělovat i sociální demokrat Ján Bečko, že Hodža dle svědectví Paulínyho-Tótha prohlásil: „Nemohu se kompromitovat dnešní politikou Benešovou. On sadil na ruskou kartu. Ale dnešní spolupráce Ruska s Anglií a Amerikou praskne, bude z toho katastrofa a já musím zachránit potom národ a stát svou politikou.“⁴² Hodža ještě roku 1941 odjel do Spojených států amerických. Ztotožnil se s orientací na Západ, který měly USA do budoucna vést, a zřetřhal vazby s Benešovým exilem.⁴³ Bývalého agrárního premiéra není třeba idealizovat, v emigraci se neprosadil, ale na rozdíl od většiny československého exilu správně předpověděl vývoj mezinárodně politické situace.

Postupně začal Feierabend sám řešit problém, že ve Státní radě zůstává agrární proud prakticky bez zastoupení. V dopise Benešovi z 10. října 1941 žádal, aby do ní jmenoval jednoho zástupce zemědělců a jednoho zástupce průmyslových podnikatelů.⁴⁴ Beneš zatím na Feierabendovy návrhy nepřistoupil. Do Státní rady bylo naopak brzy dosazeno pět komunistů v čele s Václavem Noskem. Vznikla paradoxní situace, kdy byl komunistům v západním exilu dáván skoro větší prostor než představitelům agrárním. Ti dostali po Feierabendově urgování Beneše jednoho zástupce, ale dle prezidenta to musel být malozemědělec, jelikož agrární ministři byli statkáři a velkostatkáři. Do Státní rady byli Benešovým exilovým vedením

Ladislav Feierabend a zástupci různých spojeneckých zemí se v Norfolku seznamují se situací v anglickém zemědělství (foto: NA)

navrhování Václav Pácal a Jan Hostýnek, přičemž Feierabend vybral prvního jmenovaného.⁴⁵

Postupně začal Feierabend sám řešit problém, že ve Státní radě zůstává agrární proud prakticky bez zastoupení

Pácal, který dříve byl v agrární straně, se nezařadil k lidem hájícím její priority. Ukázalo se, že z pozadí je dirigován socialisty. Agrární straně Pácal ve Státní radě nepomohl, sloužil naopak k jejímu rozvracení. Časem se objevil projekt zemědělské strany, kterou měl Pácal vést a která by postupovala proti agrárikům.⁴⁶ Na podzim 1942

se Feierabend do Státní rady snažil protlačit jako agrárního kandidáta už dříve prosazovaného Čapka. Na ochotu přijmout místo něho levicovějšího Hostýnka reagoval Feierabend ostře a vyhrožoval svojí demisí. Beneš byl z toho zaskočen, Hostýnka nejmenoval a na přelomu let 1942 a 1943 byl do Státní rady dosazen Václav Míšek, vůbec první skutečný český agrárník.⁴⁷

V exilové vládě mezitím Feierabend prokázal nevšední pracovitost,⁴⁸ získával si Benešovu přízeň a 27. října 1941 se stal ministrem financí. Jako státní ministr se podílel na jednání s polskou exilovou reprezentací o užší spolupráci, ta byla ovšem později znemožněna negativním postojem Sovětů.⁴⁹ V resortu fi-

⁴² Tamtéž.

⁴³ K Hodžovu působení v USA více MÚDRY, Michal (ed.): *Milan Hodža v Americe*. Geringer Press, Chicago 1949.

⁴⁴ AÚTGM, f. Edvard Beneš, oddíl II, osobní složky, k. 191, sign. V181-SA5/1, dopis Feierabenda Benešovi z 10. 10. 1941.

⁴⁵ FEIERABEND, Ladislav Karel: *Politické vzpomínky II*, s. 166–171 a 242–243.

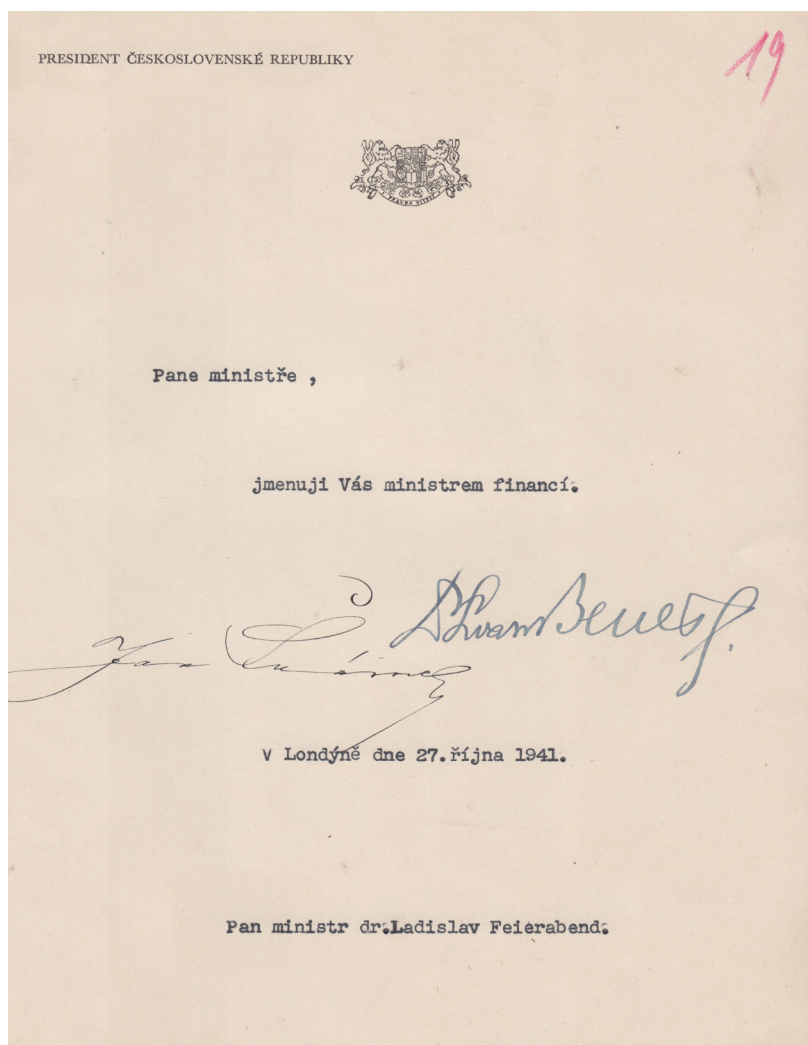
⁴⁶ DOSTÁL, Vladimír: *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Atlantis, Brno 1998, s. 224–225.

⁴⁷ ČECHUROVÁ, Jana – KUKLÍK, Jan – ČECHURA, Jaroslav – NĚMEČEK, Jan (eds.): *Válečné deníky Jana Opočenského*, s. 249; FEIERABEND, Ladislav Karel: *Politické vzpomínky II*, s. 179.

⁴⁸ Aktivně se podílel na její činnosti, což vyplývá například z NĚMEČEK, Jan – ŠTOVÍČEK, Ivan – NOVÁČKOVÁ, Helena – KUKLÍK, Jan (eds.): *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně I*.

⁴⁹ FEIERABEND, Ladislav Karel: *Politické vzpomínky II*, s. 61–72.

Dekret jmenující Feierabenda 27. října 1941 ministrem financí československé exilové vlády (foto: NA)

nancí měl více úkolů. V jeho čele vystřídal bývalého generálního ředitele Zbrojovky Brno Eduarda Outratu, který ztratil podporu kvůli hospodaření se zbrojařskými penězi. Feierabend nicméně oceňoval jeho zásluhy v československé zbrojařské akci ve Velké Británii, která přispěla

válečnému úsilí Spojenců. V úřadě usiloval o to, aby byla výroba zbraní v souladu se záměry britské vlády. Jako ministr financí se snažil držet na uzdě výdaje exilových ministerstev. Zajišťoval finanční prostředky pro činnost československého exilu, zasloužil se o opakované zvýšení úvěru

od Velké Británie a získání půjčky od vlád různých západních států. Později se snažil zajistit prostředky pro rekonstrukci Československa po válce.

Jako nesocialista, který uměl jazyky, se Feierabend na Západě těšil poměrně přízni. V rámci péče o exilové finance a propagace československé věci podnikl v roce 1943 cestu do USA a o rok později do USA a Kanady. Průběžně také předkládal návrhy rozpočtu prozatímního státního zřízení. Projednávala je Státní rada a schvalovali prezident Beneš a předseda vlády Šrámek. V exilu připravoval ministr financí měnu, která měla v Československu platit po osvobození. Sovětům v roce 1944 předložil návrhy na vytištění invazních poukázek v hodnotě dvou miliard československých korun. Ti s nimi souhlasili, ale přípravu měny pak společně s československým velvyslancem v Rusku Zdeňkem Fierlingerem ztěžovali. Prosadili například pro sebe výhodný kurz koruny a rublu. Feierabend dále organizoval vytištění státovek v Anglii v hodnotě 300 000 liber a staral se o jejich přechodné skladování v pískovcovém lomu u města Bath.⁵⁰

Dne 31. března 1942 z vlády odešel Štefan Osuský. Stavěl se proti němu i Feierabend,⁵¹ který na zasedání Šrámkova kabinetu 13. února 1942 dosvědčil, že se v druhorepublikové vládě projednávala Osuského žádost o prošetření původců mnichovské katastrofy, čímž se myslel prezident Beneš. Osuský se hájil tím, že podáním žádosti chtěl vyvrátit obvinění vznesená nepravdivě proti němu. Podotýkal, že vůči němu svědčil

⁵⁰ FEIERABEND, Ladislav Karel: *Politické vzpomínky III*, s. 13–38, 50–55 a 138–171; FEIERABEND, Ladislav Karel: *Politické vzpomínky II*, s. 205–228; KUKLÍK, Jan: *Do poslední penice. Československo-britská jednání o majetkoprávních a finančních otázkách 1938–1982*. Karolinum, Praha 2007, s. 120–123.

⁵¹ ČECHUROVÁ, Jana – KUKLÍK, Jan – ČECHURA, Jaroslav – NĚMEČEK, Jan (eds.): *Válečné deníky Jana Opočenského*, s. 198.

⁵² NĚMEČEK, Jan – ŠTOVÍČEK, Ivan – NOVÁČKOVÁ, Helena – KUKLÍK, Jan – BÍLEK, Jan (eds.): *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně II. (1942)*. Historický ústav AV ČR – Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Praha 2011, s. 112; OSUSKÝ, Štefan: „Řízená demokracie“ při práci. Pravda, Londýn 1942, s. 6.

„Feierabend, ktorý všetko vie, lebo bol všade.“⁵³ Osuský proti Benešovu exilovému vedení brzy začal otevřeně vystupovat⁵⁴ a publikoval různé knížky, v nichž ho kritizoval.⁵⁴

V roce 1942 plánovali exiloví představitelé další pozemkovou reformu v Československu. Ta po válce nabyla velkých rozměrů tím, že se rozdělovala hospodářství hromadně odsunutých sudetských Němců a Maďarů. Beneš si v červnu 1942 přál, aby pozemkovou reformu organizovali socialisté. Feierabenda přesvědčoval, že díky jejich vedení nedojde k neprůhlednému rozdělování statků, jak k tomu údajně docházelo pod agrárním vedením za první republiky. Objeví se naopak spousta drobných soukromých držitelů půdy. Feierabend nesouhlasil, byl však Benešem razantně usazen a na vznesené argumenty podle prezidenta nemohl nic namítnout.⁵⁵ V listopadu 1942 se Lichner stal ministrem zemědělství a veřejných prací a dostal přípravu pozemkové reformy na starost,⁵⁶ nakonec o ní ale rozhodovali komunisté.

Dne 9. 7. 1942 vznikl tzv. *Středoevropský manifest*.⁵⁷ Podepsali ho exiloví zástupci Bulharska, Československa, Maďarska, Jugoslávie, Řecka, Polska a Rumunska. Za Československo tak učinili Lichner a Feierabend. Signatáři, povětšinou členové agrárních stran, se v něm

snázili hájit zájmy rolníků a i po válce měl podle nich trvat soulad mezi Velkou Británií, Sovětským svazem a USA. Hlásili se k zásadám demokracie. V „Programu pro osvobození a pokrok rolnického lidu ve střední a jihovýchodní Evropě“, který byl součástí manifestu, tvrdili, že půda má patřit těm, kteří na ní pracují. Vyslovovali se pro individuální vlastnictví pozemků a nechtěli trpět existenci velkých latifundií při velkém množství bezzemků. V listě *Čechoslovák* z 31. července 1942 se objevil Feierabendův příspěvek „Příklad poválečné spolupráce“, který manifest představoval. Připomínal, které země se na něm podílely a kteří zástupci prohlášení podepsali.⁵⁸ Spolupráci středoevropských států pomáhali iniciovat Britové, Feierabenda oslovil Seton-Watson. Sovětům se *Středoevropský manifest* nezamlouval, a proto bylo v exilu toto prohlášení opakovaně napadáno levicí.⁵⁹ Například *Nová svoboda* uváděla, že agrární podnikatelé jsou jistě v otázkách zemědělství odborně fundovaní a mohou se k nim vyjadřovat. Zároveň ale připomínala, že agrární politika byla po dvacet let republiky nedobrá a nemá se v ní pokračovat.⁶⁰

OBRAT DOLEVA

Po zapojení Sovětského svazu do války sílila v londýnském exilu levice.

Vliv agrárníků byl omezován a Feierabend podotýkal, že tato politika „potvrzovala, že jako agrárník jsem nakažen prašivinou. Tak jsem totiž Benešovi charakterizoval politickou pozici agrárníků. Prezident to vždy s rozhořčením odmítal, ale nesplnění mých požadavků při jmenování agrárních členů do Státní rady ho usvědčovalo.“⁶¹ Agrárníci čelili obviněním z toho, že mají blízko k fašismu, útočili na ně komunisté, Ripka či Drtina.⁶² Beneš jim také nemohl leccos odpustit, Feierabendovi například připomínal, že za první republiky měli svoje plány s henleinovci.⁶³

V roce 1943 prezident navštívil Sovětský svaz, aby navázal užší československo-sovětské vztahy. Dle Feierabendova svědectví Beneš vůči Sovětům projevoval určitou nedůvěru a přál si vztah s nimi zajišťovat smluvně. Agrární ministr údajně prezidenta od smlouvy se Sověty zrazoval, což vedlo k zhoršení jejich poměru.⁶⁴ Beneš koncem roku 1943 odjel do Moskvy a v prosinci jednal se sovětskými představiteli.⁶⁵ Přijal ho Stalin a československý prezident měl z něho dobrý dojem. Vznikla „Smlouva o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci mezi Československou republikou a Svazem sovětských socialistických republik“. Obě strany se v ní zavázaly, že si pomohou vůči nacistickému Německu, a deklarovaly, že se vzájemně

53 KUKLÍK, Jan – NĚMEČEK, Jan: *Proti Benešovi!*, s. 200.

54 Například OSUSKÝ, Štefan: „Pravda vítáží!“ (Pohled na zrkadla druhého odboja.). Pravda, Londýn 1942.

55 OTÁHALOVÁ, Libuše – ČERVINKOVÁ, Milada (eds.): *Dokumenty z historie československé politiky 1939–1943. Sv. I, dokument č. 221, s. 271.*

56 FIALKA, Jiří – ANEV, Petr: *Ministerstvo zemědělství 1938–1989*, s. 66.

57 Jeho text je otištěn v HARNA, Josef – LACINA, Vlastislav (eds.): *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899–1938. Historický ústav AV ČR, Praha 2007*, s. 259–262.

58 FEIERABEND, L. Dr.: Příklad poválečné spolupráce. *Čechoslovák*, 1942, roč. 4, č. 31–32 (31. 7. 1942), s. 8.

59 FEIERABEND, Ladislav Karel: *Politické vzpomínky II*, s. 189–196.

60 *Nová svoboda*, 1942, roč. 19, č. 9 (září), s. 182–183.

61 FEIERABEND, Ladislav Karel: *Politické vzpomínky II*, s. 231.

62 Tamtéž, s. 150.

63 OTÁHALOVÁ, Libuše – ČERVINKOVÁ, Milada (eds.): *Dokumenty z historie československé politiky 1939–1943. Sv. I, dokument č. 253, s. 302–303; ČECHUROVÁ, Jana – KUKLÍK, Jan – ČECHURA, Jaroslav – NĚMEČEK, Jan (eds.): Válečné deníky Jana Opočenského*, s. 264.

64 FEIERABEND, Ladislav Karel: *Politické vzpomínky III*, s. 69–73.

65 LAŠTOVIČKA, Bohuslav: *V Londýně za války*, s. 305–311.

Edvard Beneš 12. prosince 1943 se sovětskými představiteli při podpisu Smlouvy o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci (foto: ČTK)

USTAVOVÁNÍ EXILOVÝCH STRAN

Po Benešově návratu z Moskvy začal londýnský exil formálně fungovat na stranické bázi. Svoji stranickou organizaci si utvořili komunisté, národní socialisté, sociální demokraté a později i agráři. Ostatní politické proudy, například lidovci, živnostníci či menší pravicové strany, měly v emigraci jen málo zástupců, a tak jejich frakce v exilu nevznikly. Po ustavení levicových stran došlo během února 1944 k utváření tzv. socialistického bloku, oficiálně Národního bloku pracujícího lidu měst a venkova.⁶⁷ Návrh platformy socialistického bloku deklaroval, že sociální demokraté, národní socialisté a komunisté se dohodli na společném budování republiky v přechodném období po pádu zrádčeského režimu. Uváděl také, že blok spolupracuje s lidovci a agráři, kteří se zúčastňují boje proti Němcům.⁶⁸ Mezi třemi levicovými stranami v únoru a březnu 1944 proběhla jednání, na nichž byl schválen program bloku v duchu návrhů komunistů. Ti se v něm stali vůdčí silou, sociální demokraté jim dosti podléhali.⁶⁹

„Občanský blok“ realizován nebyl, lidovec Šrámek s agráři spolupracovat nechtěl. Feierabend a další agráři tak vystoupili samostatně. Dne 22. května poslali dopis reprezentantům jednotlivých stran socialistického bloku. Oznámili jim, že se hlásí k agrární straně a že se považují „oprávněnými ve

nebudou vměšovat do vnitrostátního vývoje toho druhého. Současně se dohodly na nejširší hospodářské spolupráci.⁶⁶

Kromě jednání se Sověty čekalo Beneše v Moskvě setkání s československými komunisty, kteří zde za války dleli, hlavně s Klementem Gottwaldem.⁶⁷ Hodžu a Osuského měl Beneš na jednání líčit pohrdlivě a kritizoval i řadu jiných představitelů londýnského exilu, včetně těch levicových. Ovšem „o ministru Feierabendovi (agrárníkovi) se Beneš vyjádřil velmi pochvalně. Řekl, že jest to jeden z nejschopnějších ministrů. Osobně prý je to čestný člověk. Jinak

smýšlením konservativců. Beneš rád prý Feierabenda do vlády vzal jako relativně nejlepšího pro zastoupení ‚zemědělců‘ ve vládě.“⁶⁸ Lichnera prezident řadil k Hodžově skupině, ale uznával, že hájí československou jednotu.⁶⁹ Beneš s komunisty řešil i ustavení prozatímní vlády po válce. Dle Gottwalda jí měl vévodit blok tří dělnických stran, tedy komunistů, sociálních demokratů a národních socialistů. K tomu hodlal přibrat do vlády ještě katolíky a agráři. S Feierabendovou skupinou se zatím počítalo, ovšem „Beneš na to poznamenal, že by bylo lépe říkat ‚zemědělci‘ namísto agráři.“⁷⁰

66 Smlouva je otištěna v BENEŠ, Edvard: *Šest let exilu a druhé světové války*. Orbis, Praha 1947, s. 479–481. Ke smlouvě viz také Referáty ze semináře Československo-sovětská smlouva 1943. *Securitas Imperii*, 2024, č. 44, s. 185–242, např. ROKOSKÝ, Jaroslav: Na desáté výročí Švehlova úmrtí. Agráři a československo-sovětská smlouva z 12. prosince 1943. *Securitas Imperii*, 2024, č. 44, s. 221–232.

67 LAŠTOVIČKA, Bohuslav: *V Londýně za války*, s. 311–313.

68 KLIMEŠ, Miloš – LESJUK, Petr – MALÁ, Irena – PREČAN, Vilém (eds.): *Cesta ke květnu. Vznik lidové demokracie v Československu, 1. svazek*. Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1965, s. 47–48.

69 Tamtéž.

70 Tamtéž, s. 55; GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan: *Velké dějiny země Koruny české, svazek XV.b*. Paseka, Praha – Litomyšl 2007, s. 300.

71 KLIMEŠ, Miloš – LESJUK, Petr – MALÁ, Irena – PREČAN, Vilém (eds.): *Cesta ke květnu*, s. 64–65 a 82. K obnovování sociální demokracie viz *Archiv Národního muzea (ANM)*, f. R. Bechyně, k. 5, inv. č. 332.

72 ANM, f. R. Bechyně, k. 6, inv. č. 394.

73 LAŠTOVIČKA, Bohuslav: *V Londýně za války*, s. 337–338 a 347–350.

jménu této strany mluvit“.⁷⁴ Jinou cestou se ubíral Pácal, jenž byl „dirigován“ Ripkou. Jako představitel zemědělské strany měl sloužit k posílení pozic národních socialistů. Vlastní stranu založil memorandem už 3. května, Feierabend a Lichner ustavili agrární stranu i v reakci na něj.⁷⁵ Porada národních socialistů z 31. května vypovídala o jejich vztahu k Pácalovi. Ripka uváděl, že jde za ním asi třicet lidí v armádě. Zajímali se prý o něj komunisté a Ripka prosazoval členství Pácala v klubu národních socialistů ve Státní radě. V zákulisí „Ripka řekl Lichnerovi přímo, že podporuje Pácala v tom, že se musí rozbít agrární strana.“⁷⁶ Pácal v listu *Čechoslovák* z 15. září 1944 deklaroval, „že bude doma rozhodně vystupovat proti zájmům velkostatkářů a agrárního velkokapitálu.“⁷⁷

V Londýně se mezitím konala 3. června 1944 ustavující schůze exilové agrární strany. Vznikl její přípravný výbor, jehož předsedou se stal Lichner. Edvard Beneš, Rudolf Bechyně a předseda národních socialistů Jaroslav Stránský uvítali ustavení skutečné agrární frakce. Prezident agrárníky v první fázi exilu potíral, byť s částí z nich neustále spolupracoval. Roku 1944 ale cítil, že největším jeho protivníkem se stávají komunisté. V důsledku toho došlo ke zlepšení jeho vztahu k agrárníkům. Mezi jiným Beneš některé z nich konečně začal jmenovat do Státní rady. Utváření Pácalovy zemědělské strany ve snaze oslabit agrárníky podpořoval, roku 1944 ale sázel spíše na

Zasedání československé exilové vlády v roce 1944 (foto: ČTK)

agrární skupinu kolem Feierabenda a Lichnera. Kromě těchto ministrů se schůze z 3. června účastnil Fedor Hodža, který se brzy stal s Josefem Čapkem členem Státní rady, dále byli přítomni Jaroslav Barnet a Michal Zibrin. Ten na schůzi navrhoval, aby skupinu v Londýně posílil Milan Hodža. Feierabend se stavěl proti tomu, byť v pamětech se za odpůrce návrhu neoznačuje.⁷⁸ Hodža už se k agrárníkům nepřidal, zemřel 27. června 1944 během operace pokročilého nádoru stěv v nemocnici v Clearwater na Floridě. Pochován byl na Českém národním hřbitově v Chicagu.⁷⁹ V roce 1942 ještě stihl publikovat knihu o federaci ve střední Evropě, která měla tamním zemím přinést

hospodářskou prosperitu a chránit je před nebezpečnými sousedy.⁸⁰

ODSTAVENÍ AGRÁRNÍKŮ

Feierabend se v říjnu 1944 setkal se sociálním demokratem Bechyněm, který měl k agrárníkům dříve přátelský poměr. Radikálně uvažující Bechyně nyní tvrdil, že je nepřipustné, aby byly staré pravicové strany přijaty do chystané Národní fronty, která měla stát napříště vést. Agrárníci podle něj spolupracovali s fašisty a zradili demokracii. Žádal Feierabenda, aby se strany vzdal. Ten se o tom radil s Lichnerem, jenž se domníval, že je možné vzdát se jména strany, ale ne jejích zásad. Na dalším

74 AÚTGM, f. Edvard Beneš, oddíl II, Čs. státní zřízení v zahraničí, k. 156, sign. V 139/8, dopis Noska, Bechyněho a Stránského Benešovi z 15. 2. 1945.

75 ČECHUROVÁ, Jana - KUKLÍK, Jan - ČECHURA, Jaroslav - NĚMEČEK, Jan (eds.): *Válečné deníky Jana Opočenského*, s. 349.

76 KLIMEŠ, Miloš - LESJUK, Petr - MALÁ, Irena - PREČAN, Vilém (eds.): *Cesta ke květnu*, s. 136–140.

77 Prohlášení člena St. rady, V. Pácala. *Čechoslovák*, 1944, roč. 6, č. 36 (15. 9. 1944), s. 2.

78 ČECHUROVÁ, Jana - KUKLÍK, Jan - ČECHURA, Jaroslav - NĚMEČEK, Jan (eds.): *Válečné deníky Jana Opočenského*, s. 353; FEIERABEND, Ladislav Karel: *Politické vzpomínky III*, s. 130–131 a 172.

79 PALKA, John: *Moje Slovensko, moja rodina*. Kalligram, Bratislava 2010, s. 58–59.

80 HODŽA, Milan: *Federation in Central Europe. Reflections and reminiscences*. Jarrolds Publishers, London 1942, slovensky viz HODŽA, Milan: *Federácia v strednej Európe a iné štúdie*, s. 65–295.

Předseda exilové agrární strany Ján Lichner (foto: APS)

setkání byl Bechyně Feierabendem při ostré konfrontaci obviněn z toho, že demokracii nyní zrazuje on, když postupuje společně s komunisty. Přitom se Bechyňovi trpícímu součtinami objevila v ústech krev.⁸¹

V lednu a únoru 1945 došlo v Anglii k jednáním o složení Národní fronty a sestavení vlády, která se pak měla odebrat na osvobozené území republiky. Dne 25. ledna se její podoba probírala v sídle prezidenta Beneše v Aston Abbotts. Převládalo mínění, že i nadále bude mít hlavní slovo socialistický blok, k němuž se přidruží lidovci a zemědělci. „Nepočítá se s existencí bývalé staré strany agrární, ale zemědělci po dohodě s blokem a lidovci budou řádně zastoupeni. O formaci speciální strany zemědělské rozhodne se doma.“⁸² Levice v čele s komunisty osud agrárníků zpečetila. Benešova depeše odeslaná 29. ledna

do Moskvy informovala, že už 22. ledna prezident jednal s komunistickou stranou reprezentovanou Noskem. O den později přišel na řadu Šrámek a následovat měly hovory s dalšími představiteli. Jednání se plánovalo i se zemědělci. Vláda se měla skládat ze zástupců komunistů, sociálních demokratů, národních socialistů, lidovců, zemědělců a z představitelů Slovenské národní rady.⁸³ Dne 31. ledna odeslal do Moskvy depeši Nosek a vzkazoval Gottwaldovi, že začínají předběžné politické rozmluvy o vytvoření vlády a o jejím programu. Líčil, že ve vládě budou zastoupeny ty proudy, které vyjmenoval Beneš, „nepočítá se však se starou agrární stranou“. Konečná podoba vlády se měla určit v Moskvě.⁸⁴

Dne 2. února 1945 Benešovi napsal dopis Pácal a vyjadřoval svoje odhodlání se na vládě podílet.⁸⁵ Prezident mezitím jednal i s Feierabendem a Lichnerem. Ti požadovali ve vládě pět ministrů. Dne 8. února se Feierabend dozvěděl o usnesení socialistického bloku, že zemědělce bude v Moskvě reprezentovat Pácal. Vyloučení agrárníků z Národní fronty označil za nedemokratické. Beneš mu řekl, že socialistický blok udělal hloupost. Feierabend odpověděl, že jednal nepřipustně, agrárníci by se prý stejně mohli usnést, že zástupcem komunistů bude představitel Živobanky Jaroslav Preiss, když agrárníky reprezentuje Pácal. Dne 12. února Ripka Feierabendovi v rozhovoru oznámil, že na rozhodnutí bloku už se nedá nic změnit.⁸⁶

Poté, co vyplulo na povrch, že se s agrárníky nepočítá, předložili ještě

jeden návrh. Dne 14. února 1945 poslali Benešovi dopis. Tvrdili v něm, že je jako jiné povolal k jednání o vládě a oni na to reagují. V poslední chvíli se snažili vtěsnat se do role oněch zemědělců, se kterými se počítalo: „Svolali jsme si zástupce zemědělského lidu, pokud jsou zde v exilu, a z jejich jednomyslného usnesení jmenujeme k uvedení do vlády pana ministra Jana Lichnera a pana Dra. ing. Emanuela Sahánka.“ Skupina stojící za tímto dopisem prý nemluví za žádnou politickou stranu doma, ani za agrárníky, „ale každý z ní se považuje za zástupce určitého úseku širokých vrstev zemědělského lidu“. Agrární frakce konstatovala, že v exilu byl po celou dobu zástupcem zemědělského lidu Feierabend, „ale nenavrhuje ho, poněvadž jest si vědoma, že by za nynějšího stavu věci nemohl tuto funkci vykonávat“.⁸⁷

O den později, 15. února, napsali prezidentovi představitelé socialistického bloku – Nosek, Bechyně a Stránský. Dle nich měla být chystaná vláda složena ze tří stran socialistických, ze strany lidové a ze zemědělců. Kladla se otázka, kdo se jedná v Moskvě „může zúčastnit jako představitel oněch zemědělských vrstev [...] socialistické strany odmítají jednat zde v zahraničí o čemkoli se skupinou, jež se tu vytvořila ze zástupců různých složek někdejší strany republikánské, kteří se cítí, jak dopisem ze dne 22. května 1944 ohlásili Noskovi, Bechyňovi a Stránskému, oprávněnými ve jménu této strany mluvit“. Agrární strana svou účastí na politickém rozvratu republiky se z politické národní fronty sama vyloučila, a proto jsou socialistické

81 FEIERABEND, Ladislav Karel: *Politické vzpomínky III*, s. 174–176.

82 AÚTGM, f. Edvard Beneš, oddíl II, Čs. státní zřízení v zahraničí, k. 156, sign. V 139/8, rozhovor v Aston Abbotts 25. 1. 1945.

83 Tamtéž, depeše Beneše do Moskvy z 29. 1. 1945, čís. 418/Mos. 83/.

84 Tamtéž, depeše do Moskvy z 31. 1. 1945, čís. 466/Mos. 95/.

85 Tamtéž, dopis Pácala Benešovi z 2. 2. 1945.

86 ČECHUROVÁ, Jana – KUKLÍK, Jan – ČECHURA, Jaroslav – NĚMEČEK, Jan (eds.): *Válečné deníky Jana Opočenského*, s. 399–401; FEIERABEND, Ladislav Karel: *Politické vzpomínky III*, s. 208–212.

87 AÚTGM, f. Edvard Beneš, oddíl II, Čs. státní zřízení v zahraničí, k. 156, sign. V 139/8, dopis agrární skupiny Benešovi z 14. 2. 1945.

strany ochotny jednat jen s takovými zemědělskými činiteli, kteří se této strany zřekli a její činnost odsoudili.“⁸⁸

Tím socialistický blok znemožnil, aby se zástupci zemědělců stali Lichner a Sahánek, přestože reprezentovali mnohem větší část venkova než Pácal.

Feierabend v pamětech komentoval počínání demokratických stran, které se na nepřipuštění agrárníků do Národní fronty podílely, následovně: „Někteří z jejich politických představitelů to učinili celkem ochotně, protože celou dobu londýnského exilu nemohli přijít agrárníkům na jméno. Byl jsem přesvědčen, že národní socialisté – a také Šrámek – chtěli Benešovy ne-lásky vůči agrárníkům využít k ve svůj stranický prospěch a s výmluvou na komunistický požadavek zahodili všechny demokratické zásady a diktovali, kdo má zastupovat zemědělce.“ V reakci na proběhlé události podal Feierabend dopisem z 16. února 1945 demisi na svůj ministerský post. Kvůli přílišnému obratu doleva ji přitom zvažoval už roku 1944. Komentoval to slovy: „Politický život bez agrární strany bude vystaven velkému nebezpečí a svou rezignací chci varovat před tímto rozhodnutím“,⁸⁹ tedy před jejím odstavením.

Dne 28. února 1945 Beneš Feierabendovu rezignaci na členství ve vládě přijal. Dal by sice přednost tomu, kdyby s demisí posečkal, ale když viděl jeho odhodlání odstoupit, tak ji akceptoval. Prosil Feierabenda o spravování úřadu, dokud nebude oficiálně zproštěn funkce.⁹⁰ Vedle formálního dopisu mu ve stejný den poslal i osobní

dopis, kde mu zřejmě upřímně děkoval za dlouholetou spolupráci. Oceňoval jeho loajalitu a vykonanou práci.⁹¹

V Londýně Feierabend jako ministr formálně působil ještě nějakou dobu a podílel se na likvidaci prozatímního státního zřízení. Funkce byl oficiálně zproštěn 24. dubna a z Anglie domů odjel 17. června 1945.⁹²

Feierabend patřil ke generaci demokratických představitelů, kteří čelili nacismu i komunismu. Přestože skončil opakovaně v emigraci, svobodu a demokratické hodnoty hájil se ctí.

Oficiální exiloví představitelé se mezitím v březnu zúčastnili moskevských jednání. Pácal k nim nakonec připuštěn nebyl, neboť komunisté, kteří měli v Moskvě dominantní postavení, s tím nesouhlasili. Prezident Beneš se na rozhovorech podílet nechtěl, aby mohl být dále považován za „nadstranickou autoritu“. Během jednání byl schválen Košický vládní program, který byl vyhlášen 5. dubna v Košicích, v prvním velkém osvobozeném československém městě, kam se exiloví představitelé z Moskvy uchýlili. Obnova agrárníků byla vládním programem znemožněna, uchovali si pozice pouze na Slovensku, kde působili v rámci Demokratické strany. Dále se v Moskvě jednalo o složení nové vlády. Nejvýznamnější resorty v ní obsadili komunisté a blízko k nim měl i předseda vlády,

sociální demokrat Zdeněk Fierlinger.⁹³ Vláda Národní fronty se domů vrátila symbolicky z východu.

Feierabend za třetí republiky vstoupil k národním socialistům. Vyšších funkcí v intencích Národní fronty dosáhnout nemohl.⁹⁴ Na rozdíl od jiných agrárních politiků se aspoň těšil přízni prezidenta Beneše a jako člen protektorátní vlády nebyl postaven před Národní soud za kolaboraci. V roce 1948 emigroval s rodinou na Západ, kam se dostali po Labi na člunu. Feierabend se uchýlil do Velké Británie a od roku 1950 žil v USA. Působil v Radě svobodného Československa, nejvyšším orgánu protikomunistického exilu, kde dále reprezentoval agrárníky. Byl redaktorem Hlasu Ameriky a spolupracoval se Svobodnou Evropou. V roce 1969 zemřel na dovolené v Rakousku. Patří ke generaci demokratických představitelů, kteří čelili nacismu i komunismu. Přestože skončil opakovaně v emigraci, svobodu a demokratické hodnoty hájil se ctí.

PETR ANEV (1986) absolvoval magisterské studium oborů historie a politologie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze a doktorské studium oboru české dějiny na Filozofické fakultě Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem. Od roku 2011 působí jako historik v Ústavu pro studium totalitních režimů. Specializuje se na československé politické dějiny v letech 1918–1948. Je hlavním editorem dvoudílné publikace *Biografický slovník vedoucích funkcí KSČ (1921–1989)* (ÚSTR – Academia, Praha 2018).

⁸⁸ Tamtéž, dopis Noska, Bechyněho a Stránského Benešovi z 15. 2. 1945.

⁸⁹ FEIERABEND, Ladislav Karel: *Politické vzpomínky III*, s. 212 a 217.

⁹⁰ HIA, Ladislav Feierabend papers, box 10, folder 3, formální dopis Beneše Feierabendovi z 28. 2. 1945.

⁹¹ Tamtéž, osobní dopis Beneše Feierabendovi z 28. 2. 1945.

⁹² NĚMEČEK, Jan – ŠTOVÍČEK, Ivan – NOVÁČKOVÁ, Helena – KUKLÍK, Jan – BÍLEK, Jan (eds.): *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně V. (1945)*. Právnická fakulta Univerzity Karlovy – Historický ústav AV ČR – Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Praha 2016, s. 21; FEIERABEND, Ladislav Karel: *Politické vzpomínky III*, s. 243.

⁹³ K moskevským jednáním více KLIMEŠ, Miloš – LESJUK, Petr – MALÁ, Irena – PREČAN, Vilém (eds.): *Cesta ke květnu*, s. 378–453 nebo LAŠTOVIČKA, Bohuslav: *V Londýně za války*, s. 643–700. Programový dokument viz *Košický vládní program*. Svoboda, Praha 1984.

⁹⁴ ROKOSKÝ, Jaroslav: *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. ÚSTR – Vyšehrad, Praha 2011, s. 624–626.